

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเป็นกระบวนการที่ต้องใช้รากฐานทางด้านนิเวศวิทยา ซึ่งมีพัฒนาการออกเป็นหลายรูปแบบ การทำความเข้าใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นได้นำไปสู่การพัฒนาของสหสาขาวิชาการที่นำเอาองค์ความรู้ทางสังคมศาสตร์ด้านต่างๆ มาใช้ร่วมกับวิทยาศาสตร์และนิเวศวิทยา เพื่อสร้างความเข้าใจแบบองค์รวมเกี่ยวกับความรู้ความสามารถ ศักยภาพของมนุษย์และชุมชนรวมถึงการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์คือเพื่อให้เกิดความสมดุลและความยั่งยืน นั่นเอง

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการจัดการทรัพยากรป่าเขานำจึงอาจพิจารณาได้ตามมิติทางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง เช่น ในเรื่องเกี่ยวกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ หรือพฤติกรรมปัจเจกชน โดยมีแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษา ดังนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์

พฤติกรรมเป็นการแสดงออกแห่งการตอบสนองต่อสิ่งต่างๆ หรือปฏิกิริยาตอบสนองที่ถูกเลือกแล้วว่าเหมาะสมที่สุดในสถานการณ์นั้น แรกเริ่มเดิมทีนักจิตวิทยาเชื่อเรื่องสัญชาตญาณ (Instinct) มาก จึงอธิบายพฤติกรรมในแง่ของสัญชาตญาณเสมอ ต่อมานักจิตวิทยาหลายท่านไม่เห็นด้วยจึงคัดค้านขึ้น จอห์น บี วัตสัน (John B. Watson) เชื่อว่าพฤติกรรมที่ได้นั้นมาจากการฝึกฝนหรือการเรียนรู้ เขาได้ทดลองข้อกล่าวนี้ในกรณีที่ว่า แมวมีสัญชาตญาณในการจับหนู ปรากฏผลว่าการที่แมวจับหนูเป็นเพราะได้รับการฝึกฝนจนเป็นนิสัย (Habit) ไม่ใช่เพราะ สัญชาตญาณ หลังจากนักจิตวิทยาหลายท่านค้นคว้าเกี่ยวกับพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิตหลายอย่างแล้ว จึงได้สรุปว่าพฤติกรรมของสัตว์ชั้นต่ำมักจะเป็นเรื่องของสัญชาตญาณ ส่วนพฤติกรรมของสัตว์ชั้นสูงนั้นเรื่องของสัญชาตญาณจะมีอิทธิพลน้อยลง แต่จะเป็นเรื่องของ การเรียนรู้และวุฒิภาวะเป็นส่วนใหญ่ (สมชาย เตียวกุล, 2542) และพฤติกรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่ก็จะประพฤติปฏิบัติไปตามแบบแผนของวัฒนธรรมหรือกฎเกณฑ์หรือวิธีการที่ใช้ในสังคมหนึ่งๆ โดยแต่ละคนถูกกำหนดและคาดหวังให้มีบทบาทต่างๆ ตามที่ตนเอง หรือกลุ่มหรือสังคมต้องการ แต่อย่างไรก็ตามพฤติกรรมทุกอย่างไม่จำเป็นจะต้องเป็นไปตามที่คาดไว้เสมอไป (สุพัตรา สุภาพ, 2534)

ในการศึกษาถึงพฤติกรรมของชุมชนในเรื่อง ชุมชนชายกวันพะเยาและป่าชุมชน ผู้วิจัยใช้หลักทฤษฎีมาเป็นพื้นฐานในการศึกษา ดังนี้

ทฤษฎีพฤติกรรมศาสตร์ (Behavioral Theory)

จอห์น บี. วัตสัน (John B. Watson) ซึ่งเป็นผู้นำแนวความคิดที่ว่าคนเป็นอย่างไรที่เขาทำ (A man is what he does) ดังนั้นการจะศึกษาคนจึงต้องศึกษาผ่านสิ่งที่เขาทำ ไม่ใช่สิ่งที่เขาคิดหรือรู้สึก ก่อให้เกิดแนวคิดแบบ โครงสร้าง (Structuralism) และใช้อธิบายพฤติกรรมของคน

ทฤษฎีการรู้การคิด (Cognitive Theory)

กลุ่มการรู้การคิดเป็นกลุ่มทฤษฎีที่พัฒนาขึ้นมาภายหลัง นักจิตวิทยาพบข้อมูลจากการสังเกตพฤติกรรมของคนและสัตว์ ว่ามีพฤติกรรมจำนวนไม่น้อยที่คนหรือสัตว์ไม่เคยเรียนรู้หรือฝึกหัดมาก่อนแต่เขาสามารถจัดการกับปัญหาเฉพาะหน้าได้โดยผ่านกระบวนการทางความคิด (Thinking process) คนไม่ใช่เป็นเพียงตัวรับที่คอยรับการกระตุ้น (Passive receptor) แต่เขาจะเป็นฝ่ายลงมือกระทำด้วย (Active receptor)

เมื่อคนรับรู้อะไรสักอย่างเขาจะกลั่นกรองการรับรู้ของเขา (Transform of Sensory Input) โดยเลือกรับรู้ (Selection of Input) ลดปริมาณของสิ่งที่รับรู้ (Reduction of Input) แปลงรหัส (Encoding) ให้กับข้อมูลเพื่อเข้าสู่ระบบของการจัดเก็บความจำ (Storage) อาจมีการทบทวน (Retrieve) และนำออกมาใช้ (Usage)

ทฤษฎีมนุษยนิยม และปรากฏการณ์นิยม (Humanistic and Phenomenological Theory)

นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้เชื่อว่าคนแต่ละคนมีเสรีภาพในการคิด การรับรู้ และการแสดงออก เขาทำอย่างไรก็เนื่องจากเขาต้องการอย่างนั้น ไม่ใช่เพราะถูกกำหนดหรือวางเงื่อนไขให้กระทำอย่างนั้น ดังนั้นเขาจะเชื่อในเจตนารมย์ (Determinism) ความเป็นอิสระ (Freewill) และความมีเสรีภาพ (Freedom) ของบุคคล ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากความต้องการของบุคคลที่จะพัฒนาตนไปสู่จุดที่เขาสามารถทำอะไรได้ตามศักยภาพสูงสุด และเข้าใจตนเองอย่างแท้จริง (Self actualization)

2.2 แนวคิดในทางนิเวศวิทยาเกี่ยวกับมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ผู้ศึกษาได้สรุปรวบรวมแนวคิดและการเปรียบเทียบแนวคิดนิเวศในปัจจุบันจากหนังสือ Radical Ecology ของ Carolyn Merchant (1992) และหนังสือเรื่อง Ecocritique ของ Timothy W. Luke (1997) แนวคิดในทางนิเวศวิทยานั้นได้มีการพัฒนาเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ ที่แตกต่างกันในคำอธิบายเหตุผลวิธีคิด และการนำไปสู่แนวทางปฏิบัติที่มีการนำมาใช้ เพื่อแก้ไขปัญหาที่มีอยู่ในประเทศต่างๆ ที่รวมความถึงกระบวนการที่ผลักดันความเปลี่ยนแปลงของสังคมประชากรที่ยึดแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) การเคลื่อนไหวที่ก่อรูปเป็นแนวพรรคการ

เมืองแบบการเมืองสีเขียว (Green politics) และความเคลื่อนไหวทางด้านการเปลี่ยนแปลงสมดุลแห่งอำนาจระหว่างชายหญิงในกลุ่มของพลังสตรีแนวนิเวศ (Ecofeminism)

แนวคิด 3 แบบนั้นแบ่งเป็น

1. นิเวศนิยมแนวลึก (Deep Ecology) เป็นกลุ่มที่เน้นความสำคัญสูงสุดที่ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ที่สร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ในแนวคิดของพวกวัตถุนิยมและเทคโนโลยีดั้งเดิมที่เห็นว่ามนุษย์นั้นยิ่งใหญ่และมีอำนาจสร้างและกำหนดการตัดแปลงแข่งขันกับธรรมชาติได้อย่างไม่จำกัด กลุ่มนิเวศนิยมนี้เน้นเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และวิทยาศาสตร์ (Worldview and Science) ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของวิชาการต่างๆ ที่มีอยู่ทั้งด้านสาขาจิตวิทยา หลักการทางสังคมการเมือง และจริยธรรมในสังคม ในทางวิธีการนั้นเห็นว่าการใช้กฎหมายและการสร้างสถาบันต่างๆ เพื่อควบคุมสังคมและพฤติกรรมในสังคมใหม่ รวมทั้งสังคมอุตสาหกรรมนั้นไม่พอเพียง ดังนั้นจึงต้องอธิบายว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศและมีความสัมพันธ์และดำรงอยู่ในระบบเดียวกันกับสิ่งมีชีวิตในสังคมที่ต้องมีความเท่าเทียมกัน กลุ่มแนวคิดนี้เป็นปรัชญาเชิงนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Ecocentric) และปฏิเสธว่าแนวคิดที่ว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลาง แนวคิดกลุ่มนี้เน้นความเท่าเทียมกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตส่วนอื่น ความหลากหลาย ชับซ้อน การพึ่งพิงคงอยู่ร่วมกัน มุ่งลดหรือหยุดปัญหาการใช้ซึ่งทำลายธรรมชาติและสิ่งที่ท้องถิ่นมีอำนาจในการบริหารจัดการอย่างแท้จริงโดยการกระจายอำนาจจากส่วนกลาง (Local autonomy and Decentral equation) จึงเห็นว่าแนวคิดนี้มุ่งความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) และความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นความสัมพันธ์ต่อกันและเท่าเทียมกัน

2. กลุ่มนิเวศจิตนิยม (Spiritual Ecology) เป็นกลุ่มแนวคิดที่เป็นเรื่องของระดับจิตวิญญาณและจริยธรรม ที่เป็นเหตุผลควบคุมความคิดกับพฤติกรรมและความเคลื่อนไหวทางสังคม โดยชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ได้สร้างความเสียหายและมีวิกฤตทางธรรมชาตินามากมายที่เพิ่มขึ้นในโลกปัจจุบัน ต้องสร้างความเปลี่ยนแปลงทางจิตสำนึก ค่านิยม และพิธีกรรม โดยผ่านทางคำอธิบายตีความและพิธีกรรมทางศาสนา (Interpretation and Rituals) คนในสังคมควรถูกย้าหรือปลุกสำนึกคิดใหม่ต่อธรรมชาติและระบบความสัมพันธ์ โดยกระตุ้นสำนึกทางศาสนาและสำนึกในระดับจิตวิญญาณ ได้มีการรื้อฟื้นพิธีกรรมขึ้นมาโดยอธิบายว่า พิธีกรรมไม่สามารถทดแทนการกระทำทางสังคม (Social action) แต่เป็นสิ่งสนับสนุนกันคือสร้างพิธีกรรมให้เกิดสำนึกในความสำคัญของโลกและธรรมชาติและสำนึกถึงความผูกพันกับโลก โดยมีนักวิชาการหลายคนได้นำเอาศาสนาและลัทธิความเชื่อหรือแม้แต่สิ่งลึกลับเวทย์มนต์ต่างๆ กลับมาตีความใหม่กันมากมาย เช่น ได้มีการนำคำอธิบายใหม่เรื่องพฤติกรรมที่เป็นบาป ได้มีการเคลื่อนไหวหลายกลุ่มเลือกนำพิธีกรรมต่างๆ มาใช้ผนวกกับการ

คัดค้านนิวเคลียร์ สงคราม สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ การก่อสร้าง หรือแนวทางปลูกเรื้อร่าสำนักต่อการอนุรักษ์ การสร้างและการใช้ธรรมชาติที่ยั่งยืน

3. กลุ่มนิเวศสังคม (Social Ecology) เป็นแนวคิดที่ผนวกรวมความคิดของนักเศรษฐศาสตร์แบบ Karl Marx เข้ากับนักอนุรักษ์แบบ John Muir ซึ่งเดิมทุกคนมีความเห็นว่าเป็นแนวคิดที่ตรงกันข้ามกับอีกฝ่ายหนึ่งโดยที่ฝ่ายแรกมุ่งที่จะขจัดความยากจน กระจายความร่ำรวย และการใช้ธรรมชาติเพื่อเป็นวัตถุประสงค์ โดยตัดวงจรธรรมชาติแบบพวกมุ่งอุตสาหกรรม อีกฝ่ายหนึ่งมุ่งการสร้างภาพธรรมชาติสมบูรณ์แบบที่ไม่ถูกมนุษย์รบกวน (Wilderness) และปรับปรุงฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม มุ่งเน้นความต้องการและความสนใจทั้งของชนชั้นกลางและชนชั้นสูง โดยมองข้ามเรื่องของความหิวโหยไร้บ้านหรือจ้างงาน แต่อย่างไรก็ตามความคิดหลัก 2 แบบนั้นรังเกียจพิษภัยของอุตสาหกรรมที่ส่งผลร้ายต่อชีวิตมนุษย์ ดังนั้น นักนิเวศสังคมจึงเป็นกลุ่มที่อธิบายและประสานเชื่อมโยงระหว่างการผลิตและนิเวศ โดยเน้นความสำคัญของความสัมพันธ์ในการผลิต (Production) และการผลิตซึ่งของความสัมพันธ์การผลิตและระบบนิเวศ ซึ่งเป็นความแตกต่างกับกลุ่มแรกที่เป็นโลกทัศน์ หรือกลุ่มที่ 2 ที่เป็นเรื่องจิตสำนึกและค่านิยมใหม่ นอกจากนี้มี Murray Bookchin นักคิดที่มุ่งให้เห็นภาวะสมดุลของธรรมชาติ (Nature) กระบวนการ (Process) ความหลากหลาย (Diversity) การเป็นไปเองโดยธรรมชาติ (Spontaneity) อิสรภาพ (Freedom) และความเป็นมวลรวม (Wholeness) เขาได้แยกให้เห็นถึงความแตกต่างของนักนิยมหรือความนิยมสิ่งแวดล้อม (Environmentalism) ที่ไม่คัดค้านหรือสร้างคำถามต่อสภาพความสัมพันธ์ที่มีอยู่ แต่เอื้ออำนาจที่มีอำนาจเหนือกว่าของมนุษย์ต่อธรรมชาติและอำนาจมนุษย์เหนือมนุษย์ ซึ่งแตกต่างจากนิเวศวิทยาที่อธิบายระบบนิเวศโดยรวมเอามนุษย์และการพึ่งพาอาศัยกันและกันกับสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตทั้งหมดซึ่งรวมถึง มนุษย์ สัตว์ พืช และสิ่งไม่มีชีวิต เรื่องของสสาร อากาศธาตุ บรรยากาศ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ประกอบกันเป็นมวลรวมที่ต้องสัมพันธ์เป็นวงจรและต้องเกิดสภาพชุมชนที่มีคุณภาพ (Merchant, 1992: 144 - 145) ดังนั้นกลุ่มนิเวศสังคมจึงเน้นที่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์อำนาจของมนุษย์เหนือกว่าธรรมชาติและควมมีอำนาจเหนือกว่าทางสังคม (Social domination) นั่นคือการลดลงหรือกำจัดความไม่เท่าเทียมทางสังคม โดยเห็นว่าต้องแก้ไขที่ความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เพราะในสภาพปัจจุบันมนุษย์ได้รับผลกระทบที่แตกต่างกันจากกระแสและการขยายตัวของทุนนิยม รวมทั้งความเติบโตทางเศรษฐกิจ ผู้ที่ได้รับผลกระทบมากคือ พวกชนพื้นเมือง คนชายขอบในชนบทและเมือง คนผิวสีและผู้หญิงซึ่งที่มองว่ามนุษย์และโลกควรได้รับการดูแลในความจำเป็นพื้นฐานที่เท่าเทียมกันนั้นต้องแก้ไขที่ระบบการสร้างโดยการสร้างใหม่ทางเศรษฐกิจ และสร้างความสัมพันธ์สิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

นิเวศเชิงรุก (Radical Ecology) กลุ่มนี้เป็นพวกใหม่ที่มีแนวคิดหลักตามแบบพวกนิเวศสังคมนิยมที่เป็นเรื่องของระบบความสัมพันธ์ในการผลิต และการผลิตซ้ำอีกของระบบรัฐและทุนนิยมที่มีบรรทัดฐานของความไม่เท่าเทียม และสังคมระดับล่างได้รับผลกระทบรุนแรง เพราะโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจที่แตกต่างและเสียเปรียบ อย่างไรก็ตามก็มีการนำความคิดพื้นฐานมาวิเคราะห์แยกแยะ และกำหนดกรอบความคิดต่อไปเป็นความคิดย่อยในกลุ่มใหม่ขึ้น ซึ่งมุ่งที่จะต้องดำเนินการแก้ไขให้เป็นไปตามที่คิดด้วยนั้น คือได้เสนอไว้ว่าแนวคิดที่เป็นเรื่องของ การนำเสนอข้อคิดทางทฤษฎีทางนิเวศสังคมนิยม รวมทั้งการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่กลุ่มนี้ไม่อาจคิดทฤษฎีเป็นของตนเองได้ เป็นการนำความคิดเดิมมาเชื่อมโยงและปลุกเร้าให้มีการแก้ไขโดยมุ่งความเป็นธรรมในสังคม (Social justice) กลุ่มนี้มุ่งเน้นวิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างพลังทางเศรษฐกิจการผลิตกับสถานการณ์ทางนิเวศของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีการวิเคราะห์แรงกดดันของการผลิตและการผลิต ซึ่งจะเห็นได้ว่าการผลิตในสังคมสมัยใหม่สร้างปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งในสังคมทุนนิยม และรัฐสังคมนิยม ที่ทำให้เกิดปัญหาต่อสังคมที่พยายามจะคงอยู่ต่อเนื่อง ผ่านกระบวนการผลิตซ้ำ ความมั่นคงของชีวิตมนุษย์ได้รับการคุกคามจากอุบัติเหตุโรงงานนิวเคลียร์ พิษของสารเคมี การลดลงของปริมาณและคุณภาพของน้ำ อาหาร พลังงาน นอกจากนี้การดำรงอยู่ของมนุษย์ยังได้รับผลกระทบจากการดำเนินนโยบายของรัฐในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และความไม่เท่าเทียมทางสังคม

แนวคิดทั้ง 3 กลุ่มความคิดนั้นได้ถูกนำมาใช้เป็นกรอบการวิจัย วิเคราะห์ และการประยุกต์เป็นยุทธศาสตร์และเป้าหมายในการแก้ปัญหา การพัฒนา การจัดการสิ่งแวดล้อม ทรัพยากร หรือการเคลื่อนไหวเรียกร้องหรือต่อต้านของกลุ่มหรือชุมชนในประเทศต่างๆ รวมถึงการพัฒนาต่อไปเป็นกลุ่มการเมือง และสถาบันนานาชาติ การศึกษาของผู้วิจัย ได้พิจารณาข้อมูลเชิงคุณภาพที่ทำให้เข้าใจความคิดของชาวบ้านเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม การที่ปัจเจกหรือชุมชนมีความร่วมมือในการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน หรือในทางตรงข้ามอาจจะเลวร้ายดูแลสิ่งแวดล้อมของชุมชนและตนเอง ความคิดของชาวบ้านหรือชุมชนชาวประมงอาจพัฒนาการขึ้นจากชีวิตประสบการณ์ของความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และจากการสังเกตการณ์ หรืออาจได้รับข้อมูล ข่าวสาร และความรู้มาจากภายนอกด้วยวิธีการต่างๆ

2.3 ป่าชุมชน

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่อำนวยประโยชน์ต่อมนุษย์ ในหลายๆ ด้าน ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ทางตรงต่อการดำรงชีวิตหรือประโยชน์ทางอ้อมที่ทำให้มนุษย์อาศัยอยู่บนโลกอย่างสงบสุข ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถได้รับการจัดการภายใต้ระบบที่เหมาะสมให้เกิดประโยชน์อย่างสม่ำเสมอและอย่างต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ดีโดยที่มนุษย์เป็นผู้รับประโยชน์จากป่าไม้

พฤติกรรมการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของมนุษย์มีส่วนสำคัญต่อการดำรงอยู่ของแหล่งป่าไม้โดยที่ทรัพยากรป่าไม้สามารถอำนวยประโยชน์หลายๆ ด้านให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์โดยส่วนรวม

แนวความคิดเพื่อรักษาป่าไม้เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม จึงเป็นแนวคิดที่ได้รับการพัฒนาและดำเนินการต่อเนื่องกันมา ผลของการพัฒนาและดำเนินการรักษาทรัพยากรป่าไม้ได้มีส่วนก่อให้เกิดการกำหนดนโยบาย และการปฏิบัติต่อแหล่งป่าไม้ในรูปแบบแตกต่างกันไปตามสภาพนิเวศวิทยา และสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ก่อให้เกิดแนวความคิดในการร่วมกันรักษาพื้นที่ ป่าไม้ในรูปแบบที่ให้ความสำคัญต่อผู้รับประโยชน์ที่ใกล้ชิดป่าที่สุด ซึ่งพึงพึงอาศัยอยู่กับป่าไม้ไม่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่าที่ใกล้ๆ เพื่อประโยชน์ของตน แนวความคิดดังกล่าวนี้ได้ก่อให้เกิดรูปแบบการจัดการป่าไม้ที่เรียกว่า “ป่าชุมชน” (Community Forest) (ชาญชัย งามเจริญ, 2542)

ปัจจุบันแนวความคิดป่าชุมชนได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์การอนุรักษ์ป่าไม้ และการพัฒนาชนบท ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้พัฒนามาจากการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในลักษณะที่พึ่งพาซึ่งกันและกัน และแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของระบบสังคม วัฒนธรรม ศักยภาพของชุมชน ตลอดจนความรู้แบบพื้นบ้านที่สามารถจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเชิงอนุรักษ์ได้ (อุไรวรรณ ดันกิมขง, 2533; ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2528)

ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ (2536) ให้ทรรศนะเกี่ยวกับป่าชุมชนว่า คนไทยมีความผูกพันกับป่าอย่างใกล้ชิดมาตั้งแต่อดีตที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตโดยทั่วไปก็หาเลี้ยงชีพด้วยการบุกเบิกหักร้างถางพง ทำมาหากินและดำรงชีพอย่างผูกพันกับป่า โดยที่ทางราชการก็ให้การสนับสนุนและรับรองสิทธิที่ทำกินในที่ดินซึ่งได้บุกเบิกไปแล้วนั้น จึงทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนต้องถื่นกับป่าดำเนินควบคู่กันไปด้วยความผูกพัน และเอื้อประโยชน์ต่อกันเป็นเวลาช้านาน ถือได้ว่าประวัติศาสตร์การบุกเบิกที่ป่าให้เป็นชุมชน และพื้นที่ทำการเกษตรเป็นประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่น ในกระบวนการดำรงชีวิตของประชาชน และชุมชนท้องถิ่นได้มีการสั่งสมประสบการณ์ และภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมในลักษณะที่คนกับธรรมชาติอยู่ร่วมกัน นั่นคือ คนกับป่าสามารถดำรงอยู่ร่วมกัน และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทั้งหมดประกอบเป็นพื้นฐานของสังคม วัฒนธรรมที่มีคุณค่าและเห็นได้อย่างเด่นชัดในอุดมการณ์ของป่าชุมชน ซึ่งเป็นการรักษาป่าบนพื้นฐานของความเชื่อบางประการ เช่น ความเชื่อเรื่องผิวน้ำของทางภาคเหนือ ความเชื่อเรื่องป่าคอนปูตาในภาคอีสาน เป็นต้น ความเชื่อเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในการรักษาป่า และเป็นพื้นฐานของการร่วมมือร่วมใจของชุมชนเพื่อปกป้องป่าของตนเอง

2.3.1 ในเรื่องนิยามหรือความหมายของคำว่า ป่าชุมชน ได้มีการให้นิยามหรือความหมายที่แตกต่างกันไปทั้งนี้แล้วแต่มุมมอง ประสบการณ์ และจุดมุ่งหมายของแต่ละคน ซึ่งผู้ศึกษาขอนำมาเสนอเป็นสังเขป ดังนี้

โกลด์ แพรกทอง (2533) ให้ความหมายว่าป่าชุมชนเป็นรูปแบบการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่าไม้ และให้ประชาชนเป็นผู้รับผลประโยชน์จากป่าโดยตรง ประชาชนในชุมชนจะเป็นผู้กำหนดและควบคุมการดำเนินงานให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ที่ต่อเนื่อง สม่่าเสมอตามความต้องการของชุมชนนั้น

เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ (อ้างในเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ, 2544) ให้ความหมายว่าป่าชุมชนเป็นขบวนการทางสังคม หรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน หรือบนเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง เพื่อการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม บนพื้นฐานของระบบคิฎภูมิปัญญา อุดมการณ์และสิทธิชุมชน ซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ

สมศักดิ์ สุขวงศ์ (อ้างในเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ, 2544) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ป่าชุมชน คือ ป่าที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน ประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจว่าต้องการอะไรจากป่าและต้องการเมื่อไร ป่าชุมชนเป็นป่าที่ประชาชนเก็บหาผลผลิตได้โดยวิธีการที่ไม่ทำลายป่า

ในการประชุมของสมาชิกป่าชุมชนภาคเหนือให้ความหมายว่า ป่าชุมชน คือ ป่าหน้าหมู่บ้าน เป็นของส่วนรวม ชาวบ้านร่วมกันกำหนดและมีสิทธิในการดูแลรักษา และใช้ประโยชน์ (เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ, 2544)

นอกจากนั้นความหมายของการจัดการป่าชุมชนยังคล้ายกับคำว่าจัดการป่าไม้สังคมในแง่ที่รวมเอากิจกรรมของประชาชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ขนาดเล็ก ป่าไม้ในพื้นที่หรือในท้องถิ่นที่ขาดแคลนไม้ และผลิตภัณฑ์ต่างๆ จากป่าเพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น รวมไปถึงการปลูกต้นไม้ในระดับไร่นา เพื่อเป็นพืชเศรษฐกิจ และการแปรรูปผลผลิตจากป่าไม้ในระดับครัวเรือน ระดับช่างฝีมือหรือระดับอุตสาหกรรมขนาดเล็กเพื่อให้เกิดรายได้สำหรับกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนที่อาศัยอยู่กับป่าไม้ (เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ, 2544)

กรมป่าไม้ (อ้างใน พงษ์ศักดิ์ ฉัตรเดชะ, 2540: 15) ได้สรุปหลักการที่สำคัญของป่าชุมชนไว้ว่าการจัดการป่าชุมชนนั้นไม่เพียงแต่จะเป็นการจัดการเพื่อรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศวิทยาแต่ยังเป็นการสนองต่อเศรษฐกิจในการยังชีพของชุมชนตลอดจนเป็นการธำรงไว้ซึ่งความเชื่อ วัฒนธรรม

และประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า ฉะนั้นสิทธิในการดูแลรักษา และจัดการ ประโยชน์จากป่าชุมชนจึงเป็นสิทธิร่วมของทั้งชุมชน

ป่าชุมชน มีความหมายตามที่ ดุสิต เวชกิจ (2535) ให้ความไว้คือ

1. การจัดการทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม โดยการมีบทบาทและส่วนร่วมในการจัดการโดยชุมชน องค์กรชุมชนท้องถิ่น ซึ่งพื้นที่ดำเนินการนั้นจะอยู่ในบริเวณชุมชนนั้นๆ อันได้แก่ ป่าปู้ตา ป่าช้า ป่าชันน้ำ พื้นที่โรงเรียน วัด พื้นที่รอบแหล่งน้ำ พื้นที่สองข้างทางสวนสาธารณะ พื้นที่สาธารณะทั่วไปทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท ตลอดจนถึงพื้นที่เอกชนที่ยินยอมนำมาจัดการเพื่อตอบสนองประโยชน์ทั้งด้านนิเวศ เศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่น

2. รูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ของการจัดการพื้นที่ และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้เพื่อประโยชน์อย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน

3. ป่าที่ประชาชนเก็บหาผลผลิตจากป่าได้ โดยวิธีการที่ไม่ทำลายป่า

4. ป่าที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน โดยประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าต้องการอะไรจากป่า และต้องการเมื่อไร

2.2.3 รูปแบบของป่าชุมชน สามารถแบ่งออกได้ 2 ลักษณะดังนี้ (ส่วนป่าชุมชน, 2537)

1. ป่าชุมชนแบบดั้งเดิมเป็นป่าชุมชนที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าไว้ โดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันออกไป ดังนี้

1.1 การอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เช่น การรักษาป่าดอนปู่ตา ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การรักษาป่าช้าในภาคเหนือ ซึ่งเป็นไปตามประเพณีของท้องถิ่นเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งป่าดังกล่าวจะถูกรักษาไว้โดยไม่มีการทำลาย

1.2 การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นแหล่งชับน้ำ เป็นการรักษาป่าเพื่อเป็นแหล่งน้ำให้กับพื้นที่นา หรือเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรมอื่นๆ เพื่อป้องกันการพังทลายของดินที่จะชะล้างทรายเข้าสู่พื้นที่นา พื้นที่ป่าชับน้ำของหมู่บ้านจะพบในชุมชนของ ชาวเขาที่มีการทำนา เช่น กะเหรี่ยง และในกลุ่มคนไทยพื้นราบ ป่าเพื่อแหล่งชับน้ำจะถูกรักษาไว้อย่างดี นอกจากจะเป็นแหล่งชับน้ำแล้วยังเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพรอีกด้วย

1.3 การอนุรักษ์ป่าไว้เป็นเขตอภัยทาน ส่วนมากจะเป็นพื้นที่ซึ่งห้ามล่าสัตว์ตัดชีวิตตามหลักพุทธศาสนา เป็นที่ยอมรับว่าจะไม่มีการล่าสัตว์ในอาณาเขตบริเวณดังกล่าว ไม่มีการตัดไม้จะรักษาไว้เพื่อความร่มรื่น และเป็นที่พักพิงของสัตว์และสนองตอบมนุษย์ทางด้านจิตใจ เป็นพื้นที่ที่มีความร่มรื่นใช้พักผ่อนหย่อนใจโดยจะพบเห็นตามวัดทั่วไป

1.4 การอนุรักษ์ป่าไว้เพื่อเป็นที่พักผ่อน โดยเน้นการรักษาสภาพไว้ตามสภาพธรรมชาติ ป่าเหล่านี้จะมีจุดสนใจ เช่น ถ้ำ น้ำตก ได้ถูกรักษาไว้เพื่อเป็นของกลางที่ให้ทุกคนในหมู่บ้านได้มาพักผ่อนหย่อนใจ

1.5 การอนุรักษ์พื้นที่ไว้เป็นแหล่งอาหารและใช้สอยอื่นๆ โดยทั่วไปราษฎรจะรักษาป่าใกล้เคียงหมู่บ้านไว้ เพื่อการเก็บอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผลไม้ ยาสมุนไพร พื้นที่ป่าได้ถูกรักษาไว้เพื่อการใช้ประโยชน์ดังกล่าว ซึ่งบางครั้งเป็นแหล่งเสริมรายได้ให้ประชาชนในหมู่บ้านใกล้เคียง

2. ป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นผลอันเกิดขึ้นมาจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนสำหรับหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพาอาศัยได้ เนื่องจากการขาดแคลนแหล่งป่าไม้หรือแหล่งป่าไม้เดิมที่มีอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมไม่สามารถที่จะอำนวยประโยชน์ให้ได้ ป่าชุมชนที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่จะมีรูปแบบต่างๆ ขึ้นอยู่กับการใช้ที่ดินและสถาบันที่เกี่ยวข้อง คือ

2.1 ป่าชุมชนเพื่อการใช้สอย เป็นป่าที่ได้รับการสร้างขึ้นในบริเวณที่ดินประเภทต่างๆ ในหมู่บ้าน เช่น ที่สาธารณะ ที่สองข้างทาง ที่อ่างเก็บน้ำ เพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในลักษณะต่างๆ เช่น ฟืน ถ่าน เป็นต้น

2.2 ป่าโรงเรียนเป็นการปลูกป่าขึ้นในบริเวณโรงเรียนเพื่อการศึกษาทางด้านการเกษตรจากโรงเรียน และการใช้ประโยชน์จากรายได้ การจำหน่ายผลประโยชน์จากต้นไม้สำหรับเป็นอาหารกลางวัน สำหรับเด็กที่ยากจนในโรงเรียน

2.3 การพัฒนาวัดป่า เป็นการปลูกต้นไม้ขึ้นบริเวณวัดหรือสำนักสงฆ์ เพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมาะสมกับทางสงบด้านจิตใจ และใช้ประโยชน์จากไม้ในกิจกรรมของวัดซึ่งเป็นแหล่งรวมใจของประชาชนในท้องถิ่นในพิธีการทำบุญต่างๆ

2.4 การกันพื้นที่ดินไว้เป็นป่าจำนวนร้อยละ 20 ของพื้นที่จัดสรรที่ดิน เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอยของหมู่บ้านที่ได้รับจากการจัดที่ดินตามมติคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2499 เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอยของชุมชน

2.5 การจัดป่าของชาติให้เป็นป่าชุมชน ตามนัยมติของที่ประชุมคณะกรรมการพัฒนาที่ดิน ครั้งที่ 4/2530 เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2530 ให้กันพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ไม่เกิน 500 ไร่ และไม้ติดกับเขตป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติหรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เอาไว้สำหรับเป็นพื้นที่ป่าชุมชน โดยให้องค์กรของหมู่บ้านตำบลหรือคณะกรรมการหมู่บ้าน สถาปนาเป็นผู้นำดูแลการจัดการป่าชุมชนจะมีความหลากหลายในรูปแบบของการจัดการอันสืบเนื่องมาจากการยอมรับพื้นที่ดังกล่าวเป็นส่วนรวมของหมู่บ้าน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรของประชาชนที่ดูแลป่านั้นๆ โดยสืบเนื่องมาจากการมีกติกาและการควบคุมให้เป็นไปตามกติกา การปรับโทษเมื่อมีการฝ่าฝืนซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความยั่งยืนของการรักษาป่านั้นๆ ป่าชุมชนบางแห่งที่ไม่สามารถ

ควบคุมต่อเนื่องต่อไปได้ก็ยอมให้กฎหมายป่าไม้เข้าไปให้การคุ้มครอง เช่นในกรณีการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าตามพระราชบัญญัติป่าสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2532 การประกาศสวนรุกขชาติหรืออุทยาน หรือโดย พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 หรือโดยพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 ตามสภาพของที่ดินนั้นๆ

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน

การศึกษาเรื่องป่าชุมชนนั้น ได้มีผู้สนใจศึกษาเป็นจำนวนไม่น้อย โดยเฉพาะในช่วงหลังจากที่ประเทศไทยประสบกับปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้อย่างรวดเร็วและมากมาย โดยที่รัฐไม่สามารถที่จะเข้าไปจัดการได้ แต่มีบางชุมชนที่สามารถจัดการให้ป่ากับคนอยู่ด้วยกันได้ โดยมีวัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม และภูมิปัญญาของท้องถิ่นเป็นปัจจัยสำคัญ รวมทั้งการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการร่วมกันจัดการป่ากับคนให้อยู่ร่วมกันอย่างเป็นระบบได้

โดยผู้ศึกษาได้รวบรวมในงานวิจัยเกี่ยวกับป่าชุมชน ทั้งในเรื่องความสัมพันธ์ของระบบการจัดการทรัพยากรกับความสัมพันธ์ทางสังคม และการมีส่วนร่วมของชุมชนมาประกอบการศึกษาได้ ดังนี้

อุไรวรรณ ตันกิมยง (2533) พบว่าในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และน้ำของชุมชนกะเหรี่ยง มีกฎระเบียบทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ เป็นที่ยอมรับและใช้อยู่ในชุมชน รวมถึงยังสามารถจัดข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนได้อย่างดีโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งกฎหมาย ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาทางนิเวศของชาวบ้านในการเลือกใช้ทรัพยากรได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับการศึกษาของ กอบกาญจน์ พานิชเจริญ (2538) เรื่อง เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชน ในพื้นที่ศึกษาหมู่บ้านห้วยม้าไก่อ้ง ตำบลป่าสัก อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่ากลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนคือ กลุ่มเครือข่ายทางสังคมในชุมชน เช่น กลุ่มเครือข่าย กลุ่มหัววัด กลุ่มเหมืองฝาย และกลุ่มหมวดบ้าน เป็นต้น กลุ่มเครือข่ายดังกล่าวเป็นกลุ่มที่ทำให้เกิดการแพร่กระจายแนวความคิด ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ และมีการอนุรักษ์ป่า ทำให้ชุมชนมีการยอมรับแนวคิด และมีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อออกระเบียบ และจัดการให้ป่าชุมชนคงอยู่ โดยมีการเชื่อมโยงกับภายนอก เช่น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ นักวิชาการในการเชื่อมโยงกับเครือข่ายป่าชุมชนอื่นๆ รวมทั้งการมีเครือข่ายกับชุมชนข้างเคียง ทำให้มีการร่วมมือกันดูแล ทำให้ป่าเป็นผืนเดียวกัน โดยการขยายเครือข่ายทั้งแนวตั้ง และแนวนอน ทำให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง

งานวิจัยเรื่องป่าชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจนั้น จลาตชาขารมิตานนท์ และคณะ (2536) ได้ร่วมกันวิเคราะห์ศักยภาพขององค์กรชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนภาคเหนือ โดยนำเสนอเรื่องแรงกดดันทางเศรษฐกิจที่มีต่อป่าว่า ความผูกพันระหว่างชุมชน

กับป่าสะท้อนให้เห็นในอุดมการณ์ป่าชุมชน และการใช้ที่ดินของชาวบ้านบ่งบอกว่า ป่าชุมชนมีความสำคัญอย่างแยกไม่ออกกับการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ในระบบเศรษฐกิจแบบนี้เชื่อกันว่าชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน โดยสร้างผลกระทบต่อป่าน้อยมาก แต่ปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่า เมื่อชุมชนต่างๆ ต้องถูกผนวกให้เข้ามามีส่วนในระบบเศรษฐกิจที่เน้นความสำคัญของเงินตราเป็นหลัก ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง ความยากจน และการมุ่งหารายได้ของชาวบ้านจะสร้างความกดดันต่อป่ามากขึ้นเพียงใด ขณะเดียวกันเมื่อชาวบ้านศึกษาได้ใส่นอมนมของชาวบ้านว่า ไม่ได้มองเห็นคุณค่าของป่าเพียงด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจหรือด้านอื่นใดก็ตาม แต่จะมองป่าเป็นรากฐานของชีวิตทุกด้าน ชาวบ้านมองป่าว่าเป็นทั้งชีวิตและอนาคตของชุมชน

งานวิจัยที่ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่าง วิธีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรม กับการอนุรักษ์ โดยมีงานวิจัยดังต่อไปนี้

ศุภชัย นิมมานเหมินทร์ (2532) ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการเหมืองฝายหรือระบบชลประทานในพื้นที่อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน พบว่าชาวบ้านเห็นความสำคัญของป่าจากความเชื่อ วัฒนธรรม และจากประสบการณ์ที่ได้รับมา ทำให้ชาวบ้านได้รักษาป่าเพื่อเป็นประโยชน์ในการเป็นแหล่งชับน้ำ เป็นแหล่งไม้ใช้สอยสำหรับการซ่อมแซมเหมืองฝาย และใช้ประโยชน์ในด้านอื่นๆ ในทำนองเดียวกัน อุไรวรรณ ตันกิมยง (2533) ได้ศึกษาความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชาวกะเหรี่ยงเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ที่บ้านอมลอง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แบบพื้นบ้านของชุมชนกะเหรี่ยง มีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ เพื่อตอบสนองความต้องการทางวัฒนธรรม และตอบสนองความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิต

อโณทัย ศิริบรรจงกราน (2543) ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนในยุคของเยาวชนปัจจุบัน กรณีเปรียบเทียบในสองชุมชนต่างวัฒนธรรม คือชุมชนบ้านปี่ซึ่งเป็นชุมชนของชาวไทยชนหรือคนเมือง และชุมชนบ้านสันเวียงทองซึ่งเป็นชุมชนของชาวไทยลื้อ พบว่าความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมของชุมชนทั้งทางด้านความเชื่อและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ หนึ่งประสบการณ์ที่ได้สั่งสมจากชุมชนของเยาวชน รวมทั้งกฎระเบียบที่ชุมชนได้ร่วมกันตั้งขึ้น ก็มีผลสำคัญต่อทัศนคติและพฤติกรรมของเยาวชนแต่ละท้องถิ่นในการเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน

2.4 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน

เมื่อมีการศึกษาถึงชุมชนชายกวันพะเยากับป่าชุมชน ในเรื่องของพฤติกรรมความร่วมมือคงหลีกเลี่ยงมิได้ที่จะต้องนำองค์ความรู้สำคัญของปัจจัยที่สร้างความสำเร็จให้กับป่าชุมชนมาศึกษา

ด้วย ซึ่งนั่นก็คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งจากแนวความคิดต่างๆ พอจะสรุปได้ดังนี้ คือการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นแนวทางที่เปิดโอกาสให้ชุมชนในพื้นที่นั้นๆ สามารถเข้ามามีส่วน เกี่ยวข้อง ในส่วนที่มีผลกระทบร่วมกันเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามที่ต้องการโดยมีการจัดการ การควบคุมการใช้ และการกระจายทรัพยากรซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยการผลิต เพื่อประโยชน์ต่อการ ดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็น

เหตุผลการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อป่าไม้ชุมชน (คูสิต เวชกิจ, 2535) สรุปได้ ดังนี้

1. ผลประโยชน์ จิตสำนึกของมนุษย์โดยทั่วไปย่อมต้องการผลประโยชน์ต่างๆ ให้แก่ตน หรือคนใกล้ชิดที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินการป่าชุมชนจึงย่อมหวังผล ประโยชน์ที่ตัวเองจะได้รับจากป่าชุมชนในเรื่องของการได้ไม้เป็นเชื้อเพลิงการหุงต้มในครอบครัว การมีอาหารในการบริโภคและอื่นๆ แม้บางครั้งตนเองอาจจะไม่ได้รับผลประโยชน์แต่หวังว่า ลูกหลาน ญาติพี่น้อง หรือแม้กระทั่งท้องถิ่นของตนเองจะได้รับผลประโยชน์แทนก็ได้

2. ความสนใจ ทรัพยากรป่าไม้จะถืออำนาจประโยชน์อย่างมหาศาลให้แก่มนุษย์ถ้าใน ท้องถิ่นใดขาดแคลนทรัพยากรป่าไม้ ย่อมสูญเสียโอกาสที่จะได้รับประโยชน์จากป่าไม้มารวมทั้งยัง อาจเกิดโทษจากสภาพแวดล้อม เช่น ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดอุทกภัย ความจริงดังกล่าวเป็นที่ยอมรับว่าป่าไม้มีความสำคัญเป็นอย่างมาก จากการที่ภาครัฐได้ทำการเผยแพร่ทางสื่อมวลชนทุก แขนงอย่างเป็นระบบ ทำให้ประชาชนหันมาให้ความสนใจในการแก้ไขปัญหาป่าไม้ โดยการปลูก ป่าชุมชนในรูปแบบต่างๆ ประชาชนจึงให้ความร่วมมือด้วยดี

3. ความศรัทธา ประชาชนในชนบทโดยส่วนมากมีความศรัทธาต่อสิ่งที่เคารพนับถือหรือ เลื่อมใส และพร้อมที่จะปฏิบัติตามคำแนะนำ ทำตามคำสั่ง หรือมีความศรัทธาผู้อาวุโส พระ สังกัดศีลพิธีต่างๆ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู และอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีความศรัทธาต่อสถาบัน พระมหากษัตริย์ สถาบันศาสนา ความศรัทธาเกิดจากความเชื่อความประทับใจ หรือความนับถือ ของแต่ละบุคคล เช่น เมื่อเห็นข้าราชการประพฤติ ปฏิบัติชอบก็เกิดความศรัทธา จึงพบอยู่เสมอว่า การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน เพราะสิ่งที่ตัวเองศรัทธาให้ความสำคัญ ต่อการป่าไม้ชุมชน

4. ความเกรงใจ คนไทยโดยส่วนใหญ่มีนิสัยความเกรงใจต่อผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน สังคมชนบท ซึ่งความเกรงใจมีให้ต่อผู้ที่มิระดับเหนือกว่าตนเอง เท่าตน และระดับต่ำกว่าตน ดังนั้น เมื่อเห็นผู้อื่นช่วยกันดำเนินการป่าชุมชนจึงรู้สึกเกรงใจจึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

5. อำนาจบังคับ แม้ประเทศไทยจะปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยก็ตาม แต่ในทาง ปฏิบัติจริงๆ แล้ว ยังคงแฝงด้วยระบบเผด็จการอยู่เสมอ ผู้มีอำนาจน้อยกว่าจะมีความรู้สึกเกรงกลัว

ต่อผู้มีอิทธิพลเหนือกว่า และยินยอมปฏิบัติตามคำสั่ง ในท้องถิ่นหลายแห่งจะพบว่าประชาชนเข้ามา มีส่วนร่วมเพราะถูกอำนาจบังคับ

6. ความเคียดแค้น มนุษย์ย่อมต้องการมีชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบายเมื่อมีความเคียดแค้นเกิดขึ้นก็พยายามที่จะขจัดสาเหตุของความเคียดแค้นนั้นให้หมดไป การดำรงชีวิตที่เคียดแค้นเพราะขาดแคลนไม้ไว้ใช้สอย จึงทำให้ประชาชนต้องการเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการจัดการป่าชุมชน โดยมุ่งหวังจะทำให้ความเคียดแค้นหมดไป และกลับมีชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบายในอนาคต

2.5 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการกว๊านพะเยา

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับจังหวัดพะเยา ได้มีการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการกว๊านโดยรวมของชุมชนทั้งในเขตเมืองและชนบทโดยได้พิจารณาจากเงื่อนไขของ บุคคล ภาพลักษณ์ และข่าวสาร

เอื้ออิศรา หงส์หิรัญ (2544) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการกว๊าน พะเยาและพื้นที่โดยรอบ ได้สรุปผล ดังนี้

2.5.1 ลักษณะการใช้ประโยชน์และการจัดการกว๊านพะเยาและพื้นที่โดยรอบ ในปัจจุบันมี การใช้ประโยชน์ทั้งในส่วนของภาครัฐ ประชาชน และประชาสังคม สำหรับการจัดการส่วนใหญ่ เป็นการจัดการโดยหน่วยงานของรัฐ โดยประชาชนมีส่วนร่วมบ้าง ในเรื่องของการอนุรักษ์และการ พัฒนา

2.5.2 รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการกว๊านพะเยาและพื้นที่โดยรอบ ระหว่างประชากรเมืองกับชนบทมีความแตกต่างกัน

2.5.3 การเปรียบเทียบรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการกว๊านพะเยา และพื้นที่โดยรอบ ระหว่างประชาชนที่มีปัจจัยส่วนบุคคลแตกต่างกัน พบว่า ประชากรเมืองมีลักษณะการมีส่วนร่วม ในการจัดการด้านการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ ในขณะที่ประชากรชนบทมีลักษณะการมีส่วนร่วม ในการจัดการด้านการดูแลรักษา

2.5.4 ในชุมชนแต่ละแห่งจะมีหน่วยงานขององค์กรท้องถิ่น ที่ทำหน้าที่ในการปกครอง ดูแลชุมชน และอยู่ใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุด ซึ่งเป็นองค์กรที่จะสามารถกระตุ้นและผลักดันชุมชน ให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการกว๊านพะเยาขึ้น ได้อย่างเป็นรูปธรรม

2.5.5 ประชาชนชาวเมืองพะเยา โดยส่วนใหญ่จะมีความรู้สึกต่อต้าน และไม่ต้องการให้มีการดำเนินการใด ๆ ที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับกว๊านพะเยา

2.5.6 ประชาชนในเขตอำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา มีส่วนร่วมในการจัดการ กว๊านพะเยา และพื้นที่โดยรอบน้อยมาก

2.5.7 โดยภาพรวม ปัจจัยส่วนบุคคลที่แตกต่างกัน ทำให้รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการกวี้นพะเยาและพื้นที่โดยรอบของประชาชนแตกต่างกัน ดังนี้

(1) ลักษณะส่วนบุคคลที่แตกต่างกัน ด้านการศึกษา และฐานะทางเศรษฐกิจมีผลต่อรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการของประชาชน ในขณะที่ลักษณะส่วนบุคคลด้านอายุ ระยะเวลาในการตั้งครัวเรือน และระยะห่างของครัวเรือนจากกวี้นพะเยาที่แตกต่างกัน ไม่มีผลต่อรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการ

(2) การมองภาพลักษณ์ของกวี้นพะเยาที่แตกต่างกัน เป็นปัจจัยที่มีผลและไม่มีผลต่อรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการกวี้นพะเยาและพื้นที่โดยรอบของประชาชน

(3) การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับความเสื่อมโทรมของกวี้นพะเยาที่แตกต่างกัน มีผลต่อรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการกวี้นพะเยาและพื้นที่โดยรอบของประชาชน

(4) การได้รับประโยชน์จากกวี้นพะเยาที่แตกต่างกัน มีผลต่อรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการกวี้นพะเยาและพื้นที่โดยรอบของประชาชน

การศึกษาจึงได้เสนอภาพรวมโดยกว้างๆ ไว้ แต่ยังคงขาดรายละเอียดโดยเฉพาะลักษณะชุมชนเกษตรกรรมหรือชนบทที่มีการดำรงชีพเฉพาะในเรื่องการประมงที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากร ป่า และสัตว์น้ำ ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ และเป็นเรื่องของการใช้ประโยชน์โดยตรงกับเรื่องของป่าชายน้ำที่เป็นนิเวศของสัตว์น้ำที่สำคัญยิ่ง

2.6 ประวัติธรรมชาติของกวี้นพะเยา

บริเวณที่เป็นกวี้นพะเยาแต่เดิมเป็นที่ลุ่มน้ำริมแม่น้ำแม่อิงมีหนองน้ำขนาดใหญ่หลายแห่ง และมีลำรางทางน้ำหลายสายเชื่อมต่อติดกัน มีน้ำมากเฉพาะฤดูฝนเท่านั้น พอถึงฤดูแล้งจะมีสภาพเป็นบึงขนาดย่อมๆ และมีน้ำหนองอยู่รอบๆ (รูปที่ 1)

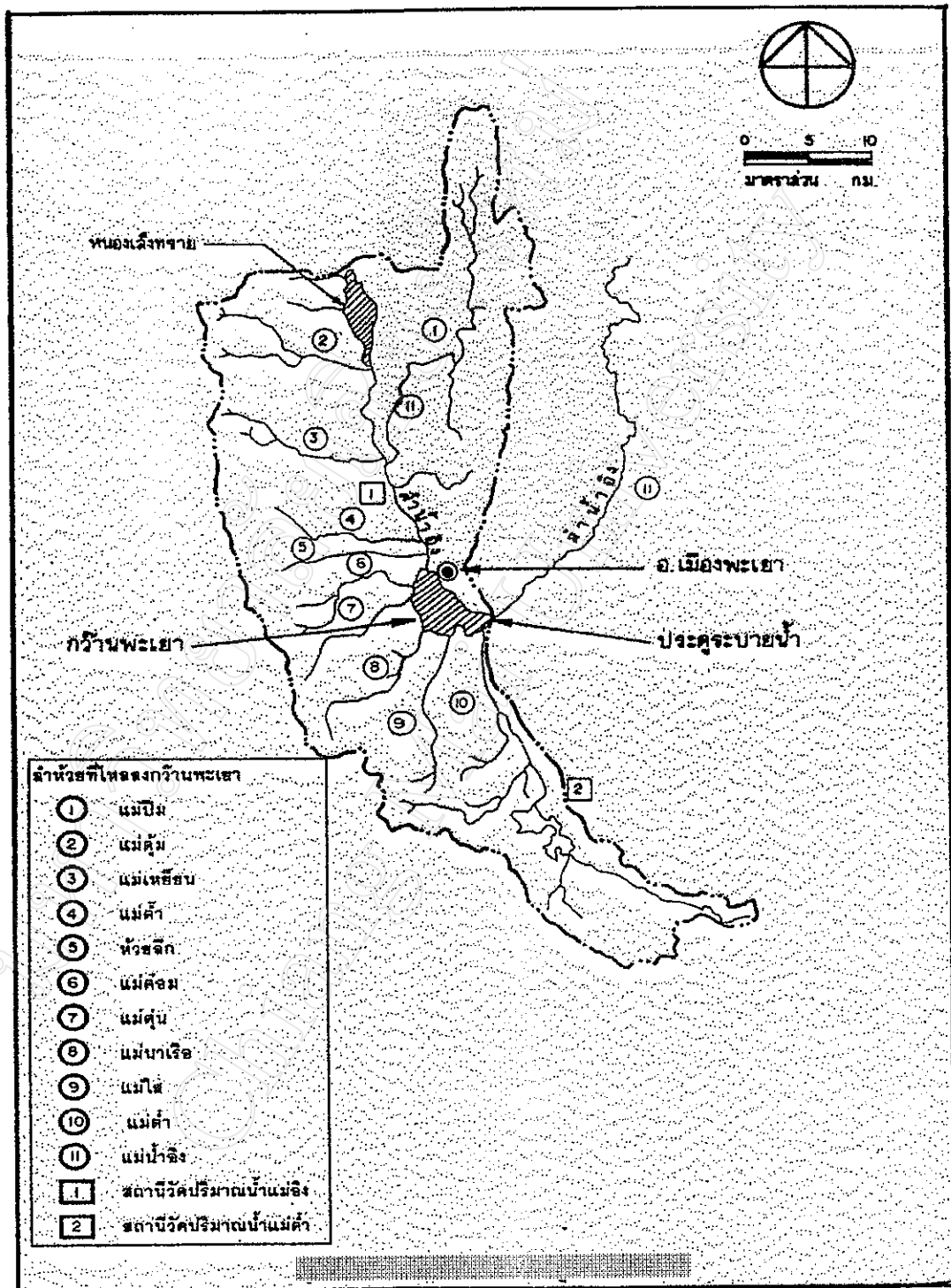
“กว๊านหลวง” อยู่แถบตะวันออกใกล้แม่น้ำอิงฝั่งขวามีร่องน้ำผ่ากลางเชื่อมติดต่อกัน ชาวบ้านเรียกร่องน้ำนี้ว่า “แม่ร่องน้อยห่าง”

บริเวณรอบหนองกว๊านพะเยามีบวกหนองหลายแห่ง และลำรางร่องน้ำเชื่อมถึงกันหมด และเชื่อมกับแม่น้ำอิง เรียกว่า “ร่องเหยียบ” ไหลเชื่อมกว๊านหลวงกับแม่น้ำอิง บรรดาลำรางร่องน้ำ ลำห้วย บวกหนองที่มีลำธารไหลมาจากภูเขาดังนี้

1. แม่ร่องน้อยห่าง 2. หนองช้างแดง 3. หนองหญ้าฆ่า 4. หนองเอี้ยง 5. หนองวัวแดง
6. หนองเหนียว 7. บวกก้างแก้ง 8. บวกตัม 9. บวกผักจิก 10. บวกกุ้ง 11. ร่องเหยียบ 12. ร่องเรือ
13. แม่ร่องไฮ 14. แม่ร่องไส 15. แม่นาเรือ 16. แม่ตุ่น 17. แม่ต้อม 18. แม่ต้า

ระหว่าง พ.ศ. 2482 - 2484 กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้สร้างทำนบและประตูน้ำขวางน้ำแม่อิงบริเวณที่ไหลออกจากหนองกว๊านทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อระดับน้ำในหนองกว๊านถูกควบคุมโดยการปิดและเปิดประตูน้ำ จึงทำให้หนองน้ำธรรมชาติเปลี่ยนสภาพเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ระดับน้ำค่อยๆ สูงขึ้นท่วมพื้นที่ชุมชนและไร่นาของหลายหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านที่ถูกน้ำท่วมต้องอพยพหนีน้ำขึ้นไปตั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่รอบๆ กว๊านที่สูงจากระดับน้ำ (พระธรรมวิมลโมลี, 2527)

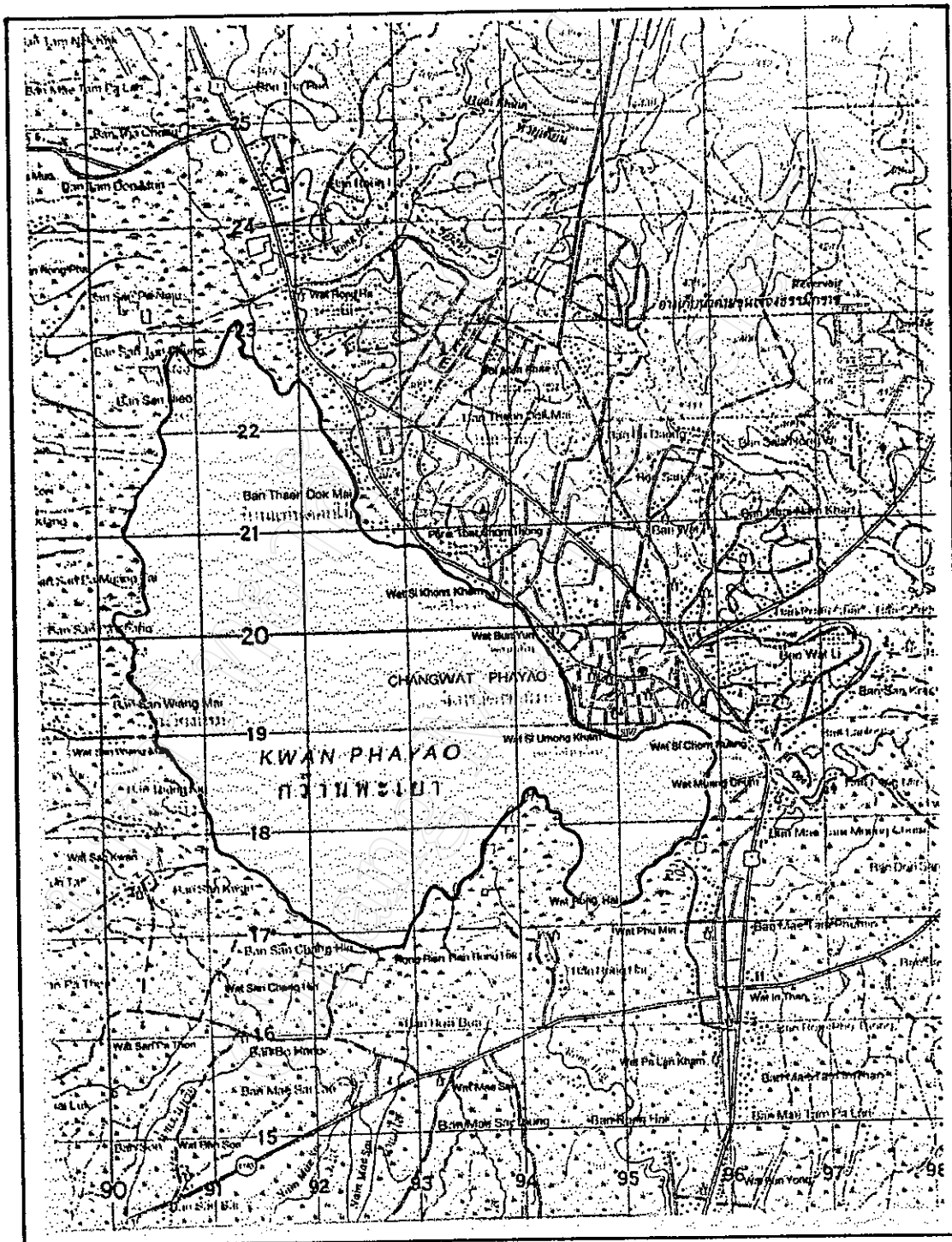
จากข้อมูลของจังหวัดพะเยาปัจจุบันน้ำในกว๊านพะเยามาจากการไหลรวมตัวกันของลำห้วยต่างๆ ของเทือกเขาผีปันน้ำทางด้านตะวันตกของจังหวัดพะเยา คือ คอยขุนแม่ต้า คอยกองหิน คอยขุนแม่สุก คอยขุนแม่ฟาด และคอยหลวง ลำน้ำต่างๆ ในเขตอำเภอแม่ใจ รวมทั้งหมด 12 ลำห้วยได้แก่ (รูปที่ 2)

รูปที่ 2 ลำน้ำที่ไหลลงสู่กว๊านพะเยา

(ที่มา: บริษัท แอสติคอน คอร์ปอเรชั่น จำกัด, 2542)

ปัจจุบันกวานพะเยามีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 12,831 ไร่ (รูปที่ 3 และภาคผนวก ข)

รูปที่ 3 แผนที่มาตราส่วน 1: 50,000 แสดงพื้นที่กวานพะเยา (ที่มา: กรมแผนที่ทหาร, 2539)

2.7 การแก้ไขปัญหาโดยกลุ่มเอกชน ราชการ และชุมชน

วัน เดือน ปี	กิจกรรม	กลุ่ม/หน่วยงาน
พ.ศ. 2446	วันที่ 29 เดือนกุมภาพันธ์ - 6 มีนาคม คร.ฮิว แมคคอร์มิค สมิท ชาวอังกฤษ ตำแหน่งที่ปรึกษาแผนกส้วน้ำ พร้อมด้วยเจ้าพระยาพลเทพ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการมาตรวจดูกวี้นพะเยา จากนั้นได้เสนอให้มีการสร้างท่انبก้นแม่น้ำอิงทางตอนใต้ของกวี้นพะเยา พร้อมออกข้อบังคับในการจับปลาของชาวบ้านและในรายงานระบุว่า กวี้นพะเยามีฝกตบชวาเกิดขึ้นประมาณ 2 - 3 ปีก่อนหน้านั้นเอง	ราชการ
พ.ศ. 2448	วันที่ 30 กันยายน พระครูศรีวิราชวชิรปัญญา บัณฑิตกว่า เกิดอุทกภัยน้ำป่าไหลท่วมบ้านเรือนชาวบ้านรอบกวี้นพะเยา ทำให้ราษฎรเสียชีวิตและบ้านเรือนเสียหายจำนวนมาก และวันที่ 1 ตุลาคม น้ำกวี้นพะเยาเอ่อท่วมถึงปลายน้ำพระเจ้าตนหลวง และน้ำเอ่อขึ้นถึงชายคาพระวิหาภคคหน้า (มุขหน้า)	สงฆ์
พ.ศ. 2462	วันที่ 17 เดือนมกราคม นายเต่า กัลยา เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอเมืองพะเยา ได้บันทึกสภาพกวี้นพะเยาไว้อย่างน่าสนใจ โดยแสดงแผนที่และอธิบายลักษณะพื้นที่ที่เป็นส่วนๆ ของกวี้นพะเยาทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วยหนองน้ำ บวก บึง และรางน้ำเชื่อมต่อกับแม่น้ำอิง	ราชการ
พ.ศ. 2472	มีรูปภาพชาวบ้านผู้มีอาชีพตัดน้ำขาย กำลังตัดน้ำจากบ่อกลางกวี้นพะเยาใส่ภาชนะบรรจุทุกไปขายในตัวเมือง อัตราซื้อขายราคาปีละ 1 สตางค์	ชุมชน
พ.ศ. 2482	เดือนพฤศจิกายน หลวงมัศยจิตรการ ผู้แทนการประมงมาตรวจดูกวี้นพะเยาและทำบันทึกรายงานต่อหัวหน้ากองการประมง ระบุเขตกวี้นพะเยาที่สำรวจแล้วมีพื้นที่ 15,675 ไร่ (ระดับ+391รทก.) และเมื่อน้ำลดมีเนื้อที่น้ำเพียง 10,607 ไร่ ในรายงานยังได้ระบุว่า มีฝกตบชวาเพิ่มขึ้นในกวี้น 1 ใน 3 ของพื้นที่	ราชการ

วัน เดือน ปี	กิจกรรม	กลุ่ม/หน่วยงาน
พ.ศ. 2482	วันที่ 4 สิงหาคม ออกพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่ที่จะเวนคืนในท้องที่อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงราย โดยที่เห็นสมควรให้มีการเวนคืนที่ดินในบริเวณรอบกว๊านพะเยา เพื่อประโยชน์ในการบำรุงรักษาพันธุ์สัตว์น้ำ	ราชการ
พ.ศ. 2483	กองการประมงได้รับงบประมาณ 77,000 บาท ในการก่อสร้างประตุน้ำและปรับปรุงกว๊านพะเยา	ราชการ
พ.ศ. 2492	วันที่ 29 ธันวาคม ประกาศจังหวัดเชียงราย เรื่อง กำหนดกว๊านพะเยาเป็นที่จับสัตว์น้ำประเภทที่รักษาพันธุ์พืช และกำหนดเครื่องมือที่อนุญาตให้ทำการประมง โดยได้แบ่งพื้นที่เป็น 2 เขต ได้แก่ เขตเส้นสีแดง ห้ามทำประมงโดยเด็ดขาดไม่ว่าด้วยเครื่องมือชนิดใดชนิดหนึ่งหรือด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่ง เขตเส้นสีเขียวให้ทำการประมงด้วยเครื่องมือเบ็ดต่างๆ ลอบนอน ไซ จั้ม(ขยกยอ) และ สุ่ม เพื่อบริโภคในครัวเรือน	ราชการ
พ.ศ. 2526	สถานีประมงน้ำจืดจังหวัดพะเยาเริ่มดำเนินการขุดลอกกว๊านพะเยา โดยศูนย์เครื่องจักรกลประมงเขตเชียงรายทำการขุดลอก	ราชการ
พ.ศ. 2532	มติคณะรัฐมนตรีประกาศให้กว๊านพะเยาเป็น “แหล่งธรรมชาติอันควรอนุรักษ์ของท้องถิ่น”	ราชการ
พ.ศ. 2532	วันที่ 2 เดือนธันวาคม ประกาศจังหวัดพะเยา เรื่องการกำหนดเขตห้ามตั้งโรงงาน/ขยายโรงงานอุตสาหกรรมบริเวณรอบกว๊านพะเยา ระบุไม่อนุญาตให้ตั้งโรงงาน/ขยายโรงงานทุกประเภท ทุกชนิด บริเวณรอบกว๊านพะเยาในระยะห่างอาณาเขต 300 เมตร	ราชการ
พ.ศ. 2533	วันที่ 20 เดือนมีนาคม ผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยาแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนากว๊านพะเยา โดยทำหน้าที่กำหนดแนวทางการพัฒนากว๊านพะเยา อำนวยการและควบคุมการดำเนินงาน สนับสนุนเงินงบประมาณ รวมทั้งให้คำปรึกษาและควบคุมการใช้น้ำกว๊านพะเยาให้เกิดประโยชน์สูงสุด	ราชการ

วัน เดือน ปี	กิจกรรม	กลุ่ม/หน่วยงาน
พ.ศ. 2535	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ส่งรายงานการศึกษาและจัดทำแผนการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกว๊านพะเยา ซึ่งจังหวัดพะเยาเป็นผู้ว่าจ้างโดยในรายงานได้เสนอแนวทางในการพัฒนากว๊านพะเยาในหลายๆ ด้าน อาทิ ควรปรับปรุงพื้นที่ที่กว๊านพะเยาเพื่อเล่นวินเซิร์ฟและพัฒนาหาดทรายริมกว๊านพะเยาคด้วย	สถานศึกษา
พ.ศ. 2536	เดือนสิงหาคม เทศบาลเมืองพะเยานำดินลูกรังมาถมลงในกว๊านพะเยา บริเวณหน้าอนุสาวรีย์พ่อขุนงำเมือง เพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์ประชาชนและองค์กรต่างๆ ออกมาเคลื่อนไหวกัดค้านจนเทศบาลต้องขนดินที่ถมแล้วกลับออกไป	ท้องถิ่น
พ.ศ. 2537	เดือนสิงหาคม นำท่วมรอบกว๊านพะเยาถนนและบ้านเรือนราษฎรได้รับความเสียหายอย่างหนัก และเอ่อเข้าถึงวัดพระเจ้าตนหลวงด้วย	-
พ.ศ. 2538	เดือนสิงหาคม บริษัททีม คอนซัลติ้ง เอนจิเนียร์ จำกัดและคณะส่งรายงานแผนหลักและแผนปฏิบัติการการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อฟื้นฟูแหล่งน้ำบริเวณลุ่มน้ำแม่อิง ซึ่งสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมเป็นผู้ว่าจ้าง ในรายงานดังกล่าวได้เสนอให้มีโครงการพัฒนาลุ่มน้ำอิงและกว๊านพะเยาหลายด้าน ทั้งด้านการจัดการบริหารน้ำเพื่อการเกษตร การท่องเที่ยว การจัดการขยะและน้ำเสีย การขุดลอกตลอดจนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม	เอกชน
พ.ศ. 2538	เดือนตุลาคม สำนักพิมพ์มติชนร่วมกับหลวงพ่อพระธรรมวิมลโมลีและนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ จัดพิมพ์หนังสือประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมเมืองพะเยา เนื้อหาส่วนหนึ่งได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับกว๊านพะเยาที่เชื่อมโยงกับการสร้างเมืองพะเยาไว้อย่างน่าสนใจและหลากหลายแง่มุม พร้อมภาพเก่าที่หาดูได้ยาก	สื่อมวลชน

วัน เดือน ปี	กิจกรรม	กลุ่ม/หน่วยงาน
พ.ศ. 2541	วันที่ 21 สิงหาคม ประกาศจังหวัดพะเยา เรื่อง กำหนดเครื่องมือที่อนุญาตให้ทำการประมงในจับสัตว์น้ำประเภทที่รักษาพืชพันธุ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและกิจกรรมตกปลา จึงอนุญาตให้เครื่องมือเบ็ด (เบ็ดเดี่ยว) ทำการประมงได้ (บริเวณหน้าบ้านพักสรรพากร)	ราชการ
พ.ศ. 2541	เดือนเมษายน ทางจังหวัดพะเยาได้จัดให้มีการแข่งขันเรือใบและเจ็ตสกีน้ำ โดยนำคารานักเรือชื่อดังมาร่วมประชาสัมพันธ์งานด้วยงานนี้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง ในขณะที่ฝ่ายการเมืองก็มีการวิ่งเต้นแย่งกันจัดงานด้วย	ราชการ
พ.ศ. 2542	เดือนกุมภาพันธ์ บริษัท แอสติคอน คอร์ปอเรชั่น จำกัด ส่งรายงานการศึกษาความเหมาะสมและออกแบบเบื้องต้น และศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนากว๊านพะเยา ซึ่งจังหวัดพะเยาได้ว่าจ้าง ในรายงานได้เสนอให้มีการสร้างและปรับปรุงภูมิทัศน์รอบกว๊านพะเยา แม้ในรายงานยังระบุว่ากว๊านพะเยาได้ถูกจัดให้เป็นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetland) ตามอนุสัญญาแรมซาร์แล้วแต่ผู้รายงานฉบับนี้ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญใดๆ	ราชการ
พ.ศ. 2543	มีปัญหาการเพิ่มปริมาณของสาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงินในกว๊านพะเยา ชนิดที่เป็นสาหร่ายพิษ (Microcystis aeruginosa Kutz) ซึ่งมีผลต่อการเกิดตับอักเสบและเร่งการเจริญเติบโตของมะเร็งตับ สาเหตุพบว่ามีกรปนเปื้อนจากแหล่งเกษตรกรรมและปศุสัตว์ ได้แก่ ปุ๋ย สารเคมีในการเกษตร น้ำเสีย และสิ่งปฏิกูลจากสัตว์เลี้ยงและชุมชน ซึ่งทำให้เกิดสารอาหารสำหรับสาหร่าย ได้แก่ ฟอสเฟต ไนโตรเจนและแอมโมเนีย ประกอบกับปัจจัยที่เหมาะสมทางด้านอุณหภูมิและสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดการ bloom ของสาหร่ายชนิดนี้	ราชการ

(ที่มา: ชัยวัฒน์ จันทิมา, 2545; พระธรรมวิมลโมลี, 2527; บริษัท แอสติคอน คอร์ปอเรชั่น จำกัด, 2542)

เอกสารการบันทึกและการเก็บข้อมูลแสดงให้เห็นว่าได้มีความพยายามในการแก้ไขปัญหาเรื่องกว๊านพะเยาจากกลุ่ม หน่วยงานฝ่ายรัฐต่างๆ และส่วนประชาชนที่ได้ทำการศึกษาวิเคราะห์มาอย่างต่อเนื่องในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของกว๊านทั้งความต้องการให้มีการออกกฎระเบียบ การรวมกลุ่มพลัง และการใช้หลักฐานข้อมูลมาแสดงเพื่อผลักดันให้มีการปรับปรุงนิเวศของกว๊านพะเยาอย่างเป็นรูปธรรม